

УКРАЇНСЬКОМОВНА ПЕРІОДИЧНА ПРЕСА НА ЗАКАРПАТТІ
ВНЕІ ЧЕХОСЛОВАЦЬКИМ (1919-1939)

Після розпаду Австро-Угорської монархії Закарпаття за Сев-
ерменським договором (10 вересня 1919 р.) стало складовою час-
тиною новоутвореної демократичної Чехословацької республіки, а
було оптимальним варіантом розв'язання його державно-правового
визначення.

Демократична революція започаткувала новий етап національ-
ного відродження, складовою частиною якого було виникнення полі-
тичних партій, що в свою чергу дало поштовх до відновлення ви-
давництва старих і появи цілого ряду нових газет.

Помітне місце серед періодичних видань Закарпаття - Підкар-
патської Русі за часів Чехословацької республіки - займає украї-
нськомовна преса, що виходила в цей час у краї. Вона пройшла
трипалу еволюцію від компромісної українсько-російської мови з
домішками різних моваризмів, до української, який завершився на
кінець 30-х років, введенням українського фонетичного правопису.
На тривалості цього процесу позначилося ряд факторів: традицій-
ність орієнтації аудиторії на російську мову; тисячолітнє пере-
бування краю у складі Угорської та Австро-Угорської держав; на-
явність великої кількості російської еміграції, що протрималась
всюду українському.

Велику роль у видавництві та пропаганді української періо-
дики відіграли ціла плеяда діячів національно-визвольних зма-
гань на Закарпатті. Серед них А.Волошин, брати Б. та М.Бранайки,
С.Клочурак, Є.Луза, Є.Редай, Д.Ничук, І.Нанькович, І.Невицька,
В.Тренджа-Донський. В свою чергу орієнтація того чи іншого по-
літичного або культурного лідера краю чітко позначалась на ево-
люційному розвитку періодичної преси. Дуже виразно це можна
прослідкувати на прикладі діяльності А.Волошина як редактора і
публіциста.

Ще в жовтні 1918 р. на Закарпатті за активної участі А.Во-
лошина відновлюється випуск газети «Наука», яка починає орієнту-
ватися на живу народну мову. З 1 січня 1922 р. вона виходить
уже під назвою «Свобода», стверджуючи тим самим головну ідею на-
ціонально-визвольних прагнень закарпатців - ідею свободи. «Наша

свободі, - відзначалось у редакційній статті першого номеру га-
зети, - значить для нас для забезпечення законних прав наших;
прав політичних, прав автономії нашої, прав справедливих релі-
гійних свободи без терору прихильників безбожності и ворогов
церкви нашої; прав культурної свободи, оборони против насильств-
ів ворогов нашої народної мови и народної культури, котра
платить наву просвітну праця на неукости и політичного фанатизма
або за гроши; прав розвивання наших економічних сил; оборони
против сильної чужого капіталу; свобода наша повинна бути
християнська, т.е. чесна и справедлива, свобода любити не рес-
публиць и ко другий горюханамь. За сяку свободу буде боротися и
наша «Свобода».¹ Редактором-видавцем газети стає А.Волошин, від-
повідальним редактором В.Делтавай.

З другої половини травня 1923 року «Свобода» виходить як
«незалежна, безпартійна, культурно-політична и торговельна га-
зета Подкарпатської Русі», а з середини 1925 р. як орган аристи-
нської народної партії.

Автохтонне слов'янське населення краю на сторінках газети
знаєється русинами, але ототожнюється з українцями. Так, у ре-
дакційній статті «Народ Руський!» стверджується: «...москвля
чужо нам порозуміти, но русини на Українї мовять так розовить
як ми. Ми русини и по руськи (по малоруськи, украински) розови-
мо, так маємо и писати...»²

Тривала, але плідна і поступова праця видавців «Свобода»
приводить до її орієнтації на українську мову і з 1930 р. газе-
та друкується вже українським правописом. Правда, має і деякі
огріхи. Зокрема, слід звернути увагу хоча б на такий факт, що
як до 1936 р. «Свобода» подає російські назви місяців. Процес
переорієнтації відбувся і з чіткішою змішаним газетом термінів.
«Свобідна культурна праця 15 літ, - відзначалось в статті «Ру-
сини чи українці», - довела до ясншого знання того, хто ми, які
літї, до якої нації належимо і почала вжитися в нас назва «украї-
нський», яка не допустить жадного перенрочування працї, жадно-
го толковання, якими ворога нашої нації хотїли в Австрїї і в Ро-
сії нас відокремити від правдивого жерела нашої культури».³

Взагалі «Свобода» постійно реагувала на події на Україні,
утверджуючи тим самим ідею єдності всього українського народу.
Правда, життя на тогочасній Україні проходило в умовах диктатор-
сько-терористичного правління білорусів, що правдиво показува-
ла газета. Про це свідчать і назви статей та повідомлень: «Вели-

ний політичний процес на Україні" (повідомлення про репресії проти визначного українського діяча і патріота, члена Академії С.Вуремова - І.Л.).⁴ "Терор на Україні". В останній провадиться обурення тим, що протягом січня-лютого 1930 р. на Україні заздлено до страги 1683 чоловік, в переважній більшості селян, які противлялися колективізації, в той час як у країнах західних демократій може бути на рік тільки 5-10% смертних вироків для карних злочинців.⁵

15 червня 1938 р. тижневик "Свобода" став українським щоденником під назвою "Нова Свобода", офіційним органом Українського Національного об'єднання (УНО) в Хусті - загальної і єдиної політичної організації закарпатських українців, яка прийняла платформу українського націоналізму. Перший номер "Нової Свободи" відкриває привітання А.Волошина "З першим числом українського кодекника" і "Звернення до всього українського громадянства в Чехословацькій Республіці". Своєю метою газета поставила об'єднання національних, політичних, господарських і культурно-освітніх інтересів українського народу в Чехословацькій республіці, боротьбу проти всіх спроб денационалізації українського населення Підкарпатської Русі, праша над його "національним свідомленням", на що вказує редакційна стаття цього ж номеру газети під назвою "Чого хочемо".⁶

Визначну роль у поширенні української мови на Закарпатті відіграв друкований орган соціал-демократичної партії газета "Вперед", яка виходила в Ужгороді з 1920 до 1938 рр. В різні періоди газету редагували Б.Луза, С.Долгаль, С.Клочурак, Ф.Резай, Д.Мітчук. Серед усіх періодичних видань Підкарпатської Русі, що оповідували українську національну ідею, газета "Вперед" з перших днів виходу друкувалася найбільш наближеною до літературної української мови, а з 1 вересня 1926 р. одна з перших перейшла на український фонетичний правопис. І в цьому велика заслуга її тодішнього редактора С.Клочурака.

В період з 1920 до 1928 р. в Ужгороді виходить газета "Руська нива" (головний редактор М.Брацайко) - друкований орган Руської Земледільської (хліборобської) партії. Мету газети її видавці визначили такими словами, зміщеними в першому номері: "Най Бог дасть обм оза Вась утінала, просвіщала, та показовала Вамь дорогу, котра веде до красень доль, до Вашого земного сла-сєв'їя".⁷ Незважаючи на те, що "Руська нива" протягом всього періоду існування друкувала статті написані мовою з домішками ру-

сєв'їя та мадаризмів, на її сторінках було твердо заявлено, що населення Закарпаття і яка його мова. Так редакційна стаття "Чо нас розлучає?" підкреслює: "Ми русини, малороси, а якимъ мова малоруській, або инакше українській".⁸

Пізнавши М.Брацайко редагує і видає (тривалий час у співпраці з В.Гренджа-Донським) "незалежний суспільно-політичний часопис" "Українське слово", перший номер якого вийшов 15 лютого 1932 р. Це цілком відмінне від уже існуючих періодичних видань, мова по духу і ідеям друкована українська газета. Її завдання були визначені М.Брацайком у статті "Наша мета" - боротися за національну єдність українського народу, "щоб щезло українофільство, москвофільство, а щоб всі пізнали, що ми є один український народ".⁹ На сторінках газети поширювалося гасло такого змісту: "Домагайтеся української мови в школах, урядах і на залізничках".¹⁰ "Говоріть тільки по українськи".¹¹ Це свідчить про те, якою великою увагою приділялась часописом функціонуванню української мови на Закарпатті.

Члени української секції Чехословацької аграрної партії починають видавати з 1934 р. "господарський і суспільно-політичний листок" "Земля і воля" (редактор С.Клочурак). Видання газети сприяли всі свої зусилля на формування української свідомості у закарпатського селянина. Така позиція підтверджується і редакційною статтею "Наша мета", зміщеною в першому номері газети. Її автори відзначали: "...Ми хочемо з темного русина зробити свідомого члена українського народу, хочемо з матеріально обмеженого, й виснаженого хлопця-селянина зробити матеріально і політично незалежного чинника..."¹²

Слід оцінити і комуністичну пресу, яка виходила з цей період у краї. Насамперед це газета "Карпатська правда" - офіційний орган крайової організації Комуністичної партії Чехословаччини (КПЧ). До 1926 р. виходять мішанові новини. Понтовком для її переорієнтації на українську мову стала резолюція V конгресу Комуністичного Інтернаціоналу (січень 1924 р.) з українського питання, відповідно до якої крайова організація КПЧ підпорядковувалась українській секції Комінтерну та нарада представників КП(б)У, КПЧУ, Закарпатського крайкому КПЧ (Берлін, січень 1926 року). Після чого "Карпатська правда" з середини 1926 р. друкується українським фонетичним правописом.

З приводу цієї події газета А.Волошина "Свобода" у замітці "Доступ комуністам" відзначала, що комуністи ним самі "переско-

чим природну дорогу подготування, в еволюції правописа опередили нас і стали голосити націоналізм радикальнійшій од нашого. Лише одно забули, то, що Марксизм не знає націоналізму, а протого в нас не довіряємо українизму панов комуністов. В то лии політичне оружје в их руках, котрим желали би охорвати людей од широ народних партій".¹³ В слов чергу комуністична "Карпатська правда" згадувала А. Володина та український блок у тому, що "язи пана Володина є словацько-руськацький", що назву "українець" і т.д. кладуть вони до скобків і пишуть про якийсь "великий малоруський народ" (що мало місце на сторінках "Свободи" - Г.А.), замість того, що кум Володин виразно написав до нас нарід український і що наслідував приклад свого колеги Ключурака, та що писав на найновішому фонетичному правописі".¹⁴

Аналізуючи й іншу прокомуністичну пресу,¹⁵ слід відзначити, що "Свобода" багато в чому мала рацію, позаяк українство комуністів часто носило мішаний, навіть "хамелеонівський" характер. Так у передовій статті "Шість років без хеміна" газета "Працівча молодь" від 26 січня 1930 р., її тодішній редактор О. Борканюк відзначає: "Мусимо винайрїшувати повести боротьбу проти фашистських і соціал-реформістських організацій молоді "Сокіл", "Сільська кіньота", "Пласт", "Січ", "Просвіта" ... викривати перед широкими масами працівників їх хитру, гидку політику..."¹⁶ А в жовтні 1937 р. цей же О. Борканюк (яке секретар крайкому КПЧ) у своїй промові "Культура належить народові", виступовеній на з'їзді "Просвітки" в Ужгороді і надрукованій у газеті "Карпатська правда" від 24 жовтня 1937 року заявив: "Ми, комуністи, з цього з'їзду спільно з усіма нами протестуємо проти насильного запровадження в наших школах так званих руських підручників і жадасмо, щоб наших дітей в школах навчали материнською, тобто українською мовою".¹⁷ До того ж, так само як і інші тогочасні українськомовні видання, прокомуністичні газети мали також ряд мовних помилок. Це яскраво відбивають назви деяких рубрик і статей: "Кулацки в екзекуторами і полами тисне на бідноту", "Криваві лаяши",¹⁸ "Будьмо остерожні".¹⁹

Загалом, на кінець 30-х років українська періодика на Закарпатті набула чіткого національного обличчя, яке помарбувала угорська окупація. Вона є безперечно джерелом визначення еволюції української ідентичності на Закарпатті в її спонтанній формі, що її забезпечував демократичний режим Чехословацької республіки. На наш погляд, важливим є також визчення на основі небагато-

літнерного матеріалу як сприймали сучасники, особливо молодь Закарпаття української орієнтації, яка її роль була у формуванні їх світогляду, культурної і політичної атмосфери в краї. Хочемо без перебільшення сказати, що ця преса виховала і той спонтанний молодий хорост, що був рушійною силою політичного життя Закарпатської України 1938-1939 рр. і став на її захист.

Л і т е р а т у р а

1. Свобода. - 1922. - 1 январа.
2. Свобода. - 1923. - 27 жнія.
3. Свобода. - 1935. - 15 августа.
4. Свобода. - 1930. - 3 апріля.
5. Свобода. - 1930. - 22 мая.
6. Нова Свобода. - 1938. - 15 червня.
7. Руська мива. - 1920. - 22 жлія.
8. Руська мива. - 1922. - 19 януаря.
9. Українське слово. - 1932. - 15 лютого.
10. Українське слово. - 1932. - 1 квітня.
11. Українське слово. - 1932. - 15 квітня.
12. Земля і воля. - 1934. - 10 серпня.
13. Свобода. - 1926. - 21 октября.
14. Кум Володин відозвався. /Карпатська правда. - 1928. - 17 жовтня (октябрь).
15. Це насамперед "жасопіс робітничо-селянської молоді" "Працівча молодь" та "соціально-політичний і літературний журнал" "Голос життя", який видавався в період з 1929 до 1938 р. українським фонетичним правописом. З лютого 1931 р. "офіційним органом" Союзу Працівчого Селянства.
16. Борканюк О. Чим є для нас Радянський Союз. - Ужгород, 1926. - С.20.
17. Там же. - С.226.
18. Голос життя. - 1931. - 1 січня.
19. Карпатська правда. - 1926. - 17 жовтня.